

Vääritimõistetud Luther

Timo Junkkaala.

Ettekanne Keila kirikupäevadel 21.10.2017

Hoolimata keelelistest raskustest on mul hea meel, et võin olla siin. Olen eestlaste suhtes alati tundnud sümpaatiat ja sugulust. Esimesed eestlased, kellega kohtusin, olid Joel Luhamets, Jüri Vallsalu ja Jaan Tammsalu, kes tulid kaheksakümnendate aastate lõpus Soome Piiblikooli Kauniaisest teoloogilistele õppepäevadele. Eriti Joeliga on kontaktid jätkunud ka edaspidi, ja selle üle on mul hea meel.

Üks mu esimestest reisidest Tallinna oli 1991. aasta sügisel. Augustis paistis, et Janajevi riigipöördekatse tõmbab meie reisile kriipsu peale, aga pärast olukord muutus. Kui jõudsime siia, viidi meid sadamast otse lauluväljakule iseseisvuspühale. Mäletan ikka veel vihmavarjude merd ja sealset meeleolu.

Olen rõõmus ka selle üle, et saan osaleda just reformatsiooni juubelile pühendatud koosolekul. On hea arutleda koos teiega usupuhastuse tähenduse üle. Eestit ja Soomet on ühendanud peale keelesuguluse ka luterlik usk.

Teatud määral on meid ühendanud ka ärkamisliikumised. Eestis väga tugevat mõju avaldanud hernhuutus (ehk vennastekogudused) on tegutsenud ka Soomes. Ärganute ehk kõrtlaste lauluraamat sai alguse eestlaste Siioni lauludest. Lestadiuslus sai mõjutusi Põhja-Rootsi uus-lugejatest ning ka evangelikaalsuses ja Viieendas ärkamisliikumises leitakse olevat seoseid hernhuutlusega.

Olen vahel kuulnud hinnanguid, et Eestis pidasid nõukogude aja katsumustele kõige paremini vastu need kogudused, kus hernhuutlik ärkamine oli olnud kõige tugevam. Oleks tore kuulda siin mõnelt asjatundjalt, kas see hinnang peab paika. Teine asi, mis mulle huvi pakub, on väide, et hernhuutulusel on olnud suur mõju nii eesti laulukultuuri kui ka rahvusliku ärkamise sünnile.

Täna aga küsime, milline on Lutheri ja usupuhastuse sõnum meile. Kas võiks sealt leida vastuseid meie rahvaste ja kirikute praegustele probleemidele?

Minule on antud täna teemaks „Vääritimõistetud Luther“. See teema on seotud minu kevadel välja antud raamatuga. Seal ma kontrollin Lutheri enda tekstidega rohkem kui kuutkümmet väidet, mida on Lutheri ja luterluse kohta esitatud. Olen seal muuhulgas tõdenud, et Luther ei visanud kuradit tindipotiga, ei võtnud kõrtsilaulude viise kirikulauludeks, ei olnud antisemitist, ei toetanud töönarkomaaniat ega olnud negatiivse ellusuhtumisega rõõmurikkuja. Tema kirjutistest ja üles tähendatud kõnedest ei leia ka kõiki

neid lauseid, mida talle omistatakse. Üks selliseid on: "Kui ma teaksin, et Jeesus tuleb homme, istutaksin täna õunapuu." Luther on nii tähelepanuväärne isik, et paljud on pöördunud temale viidates põhjendama oma nägemusi.

Käesolevas loengus ma käsitlen kolme Lutheriga seotud küsimust. Esiteks kiriku uuendamise küsimust. Lutheriga seostatakse sageli lauset *Ecclesia semper reformanda est* – kirikut tuleb alaliselt uuendada. Teiseks küsimust, kas Luther mõistis Püha Vaimu tööd. Mõnede meelest valgustas ta hästi usu teist õpetust ja õigeksmõistuõpetust, aga nüüd tuleks liikuda edasi usu kolmanda õpetuse – Püha Vaimu ja pühitsuse juurde. Kolmandaks käsitleme küsimust, kas praegusel oikumeenilisel ajal on üldse tarvis rõhutada luterlust.

Nende arutluste taustaks võtan katoliikliku teoloogi Peter Manns'i Lutherit käsitleva raamatu lõpust lause: "Luterlasena on hea elada, aga katoliiklasena on hea surra." Mannsi järgi oli katoliiklastel tavaks korrata seda lauset. See oli mõeldud hoiatusena. Luterlus justkui esindas head ja kerget elu, aga luterlasi hoiatati, et ainult katoliku kiriku rüpes on turvaline minna vastu surmale ja viimsele kohtule.

Seda öelnud, Manns aga jätkab: "Kui rumal küll on olnud ütlus, millega oleme läbi sajandite arvanud tabavat naelapea pihta, korrutades üksteiselt õpitud mõtet „evangeelsena on hea elada, katoliiklasena aga hea surra“. Kes jääb Lutheri juurde, elab hästi ja sureb veelgi paremini, sest pimedate tunneli lõpus on Tõde, kes armastab meid ja kelle üle tohime rõõmustada."

Ehkki lähtume neist kolmest küsimusest, on nende taustal siiski kogu aeg põhiküsimuseks, miks just luterlasena on hea elada ja surra. Mis on Lutheri ja luterliku usu eriline tähendus ja and?

Kas oleme ka Lutheri sõnumit õigesti mõistnud?

Arutleme nende küsimuste üle ajal, kus meie luterlik kirik on paljudes kohtades raskustes. Meil tuleb küsida, miks just luterlik kirik on nii halvasti vastu pidanud nii kommunismi ideoloogilise materialismi kui ka kapitalismi praktilise materialismi survele, mis on osutunud kiriku seisukohalt tapvaks kombinatsiooniks.

Käsitlen siis kolme teemat, kolme väidet või küsimust, mida Lutheri ja luterluse kohta on esitatud.

1. Kas kirikut on tarvis jätkuvalt uuendada?

Luther oli kahtlemata tähelepanuväärne uuendaja. Paljud asjad muutusid nii kirikus kui terves ühiskonnas.

Lutheri programmi on sageli võetud kokku lausega: *Ecclesia semper reformanda* – kirikut tuleb alaliselt uuendada. Ent sellist lauset Lutheri tekstidest ei leia. Mõnede väitel pärineb see väljend sel kujul alles šveitsi teoloogilt Karl Barthilt aastast 1931.

Seega tuleb küsida, kas jätkuva uuendamise taotlused vastavad Lutheri nägemusele.

Lutheri enda sõnul ei tahtnud ta tuua kirikusse mingeid uudsusi. Võib isegi öelda, et ta seisis vastu paljudele sellistele uudsustele, mis keskaja kirik oli omaks võtnud. Tema kriitika alla langesid peale indulgentside ka missaohvriõpetus, puhastustuli, pühakute kummardamine, neitsi Maarja poole pöördumine palves ja üldse kõik, mis hämardas Jumala sõna Kristuse lepitustööst ja pattude andeksandmise sõnumit.

Õigupoolest vastas kiriku jätkuva uuendamise nõue Lutheri ajal usupuhastuse niinimetatud vasaku tiiva ehk radikaalse reformimise õpetusele. Nende arvates jäi Luther oma uuendustega poolele tee ja kirikusse jäi alles palju katoliiklikku.

Lutheri ja selle suundumuse vahe seisnes selles, et Luther tahtis muuta seda, mis oli Piibli vastane, need radikaalid aga kõike, mis polnud Piiblis määratud. Luther pidas kõige aluseks Piiblit – kirjutatud Jumala sõna. Need teised aga, keda kutsuti ka ekstaatikuteks või usufanaatikuteks, kuulasid peale selle ka niinimetatud sisemist sõna ja taotlesid vahetut Vaimu ilmutust. Nende teed läksid otsustavalt lahku.

Ehkki lauset "Kirikut tuleb jätkuvalt uuendada" ei leidu Lutheri kirjutistes ega vasta see tema mõttele, ei taheta seda uskuda. Vähemalt Soomes räägitakse alailma, et kirikul tuleb ajaga kaasas käia ja uueneda. Räägitakse avatud, tulevikku suunatud luterlusest, mis ei oleks enam näiteks uuele võrdväarsuse mõttele piduriks.

Vähemalt põhja pool Soome lahte avalikku ruumi kuuluva kiriku sõnumi sisuks on saanud õiglus, inimõigused, võrdväarsus ja keskkonnaküsimused. Need on iseenesest muidugi tähtsad asjad. Aga neist räägivad juba kõik teisedki, ja samal ajal kiriku enda kõige omasem ja tähtsam sõnum mattub nende sõnumite alla. Palju head saab kõige tähtsama vaenlaseks.

Lutheri järgi see uuendus, mida kirik vajab, on pöördumine tagasi Piibli ja selle evangeeliumi juurde. Jätkuva uuendamise mõte võib kergesti viia otse vastupidises suunas. Kui kirik püüab kohaneda iga parajasti valitseva ajaga ja selle vaimuga, on tal oht kaotada oma identiteet ja sõnum.

Selle asemel, et minna alalise muutuse tee, tuleks kirikul seega üha püüelda tagasi apostliku usu ja algupärase evangeeliumi poole. Lutheri õpetuse kohane on öelda, et kirikul tuleks Jumala sõnaga muuta maailma. Praegu aga paistab, et maailm on tungimas kirikusse – seda muutma.

Mõningate uuenduste kohta öeldakse, et need on Piibli vaimu või Lutheri vaimu kohased. Siis tuleb ette vaadata, et tegemist ei oleks kõigest antud kõneleja enda vaimuga. Kindlam

oleks jääda Piibli kirjutatud sõna ja Lutheri enda tekstide juurde, kui püüda arvata, mis võiks olla tema vaimule vastav.

Need, kes tahavad uuendada kirikut teisel viisil kui Luther, võivad öelda, et me ei usu Piiblisse, vaid Kristusesse. Teatud mõttes see küll nii ongi. Meie usu sisuks on loomulikult Jeesus Kristus, mitte temast rääkiv raamat. Teisalt aga tekitab see ütlus valesse kohta kuristiku.

Need, kes rõhutavad, et me usume Jeesusesse ja mitte Piiblisse, kasutavad seda väljendit tihtipeale selleks, et distantseeruda teatud Piibli kohtadest. Aga tegelikult meil pole mingit teist Jeesust kui see, keda Piibel ilmutab. Seega – me usume Jeesusesse, kuna me usume Piiblit, ja usume Piiblit, kuna usume Jeesusesse. Luther ei loonud Piibli ja Jeesuse vahele kuristikku, kuigi ta muidugi õpetas, et Kristus on Piibli keskus.

Lutheri programmiks ei olnud seega uudsuste toomine kirikusse, vaid pöördumine tagasi apostliku usu juurde. Kuopio piiskop Jari Jolkkonen on öelnud, et Lutheri nimel ei saa ajada mingit suvalist moevoolu. "Lutherist ei saa taimetoitluse, multikultuursuse või uute abielukäsituste veenvat eestvõitlejat", kirjutab ta.

Samas seoses tuletas Jolkkonen meelde, et usupuhastuses oli küsimusteks, kes on Jumal, kuidas võime saada temast teada, kuidas jõuda päästvasse osadusse temaga ja kuidas selles elada. Just nende teemadega on seotud Lutheri suured leiud usuõiguse ning Seaduse ja evangeeliumi eristamise osas.

2. Kas Luther mõistis Püha Vaimu tööd?

Algkirik tegi selgeks kolmainsuseõpetuse ja Jeesuse kahe loomuse õpetuse. Siis loodi usutunnistustega kirikule vastupidav alus. Luther tegi selgeks lepitusõpetuse ja õigeksmõistmise.

Vahel kuuleme öeldavat, et nüüd on tulnud Püha Vaimu järjekord. Võidakse väita, et Luther ei mõistnud Püha Vaimu tööd, pühitsust ja armuande.

See tuleb sellest, et nelipühilus ja karismaatilisus levivad maailmas jõudsalt. Need paistavad esindavat just sellist elavat kristlust, mida paljudes kogudustes igatsetakse.

Tuleb küsida, kas uuendus, mida luterlik kirik vajab, võiks olla sellest suunast leitav. Mida ütleb selle kohta Lutheri pärand ja sõnum? Mida Luther õpetas Pühast Vaimust?

Kõigepealt tuleb öelda, et Luther kirjutas Pühast Vaimust palju. Usu kolmas õpetus oli küll talle lähedane. Ütlemine: "Kes jõuab lugeda kõike, mis Luther on kirjutanud?", sobib ka selle kohta, mis ta on kirjutanud Pühast Vaimust.

Lutheril tuli omal ajal võtta seisukoht muuhulgas ka Thomas Müntzeri õpetuse kohta. Müntzer rääkis "sisemisest sõnast, mida inimene võib kuulda hinge sügavuses". Tema järgi see, kes polnud seda kogunud, ei "tunne tõeliselt Jumalat, kuigi ta oleks neelanud sada tuhat Piiblit".

Luther nimetas sellist mõtet – kuidas tõlkida – ekstaatilisuseks või usufanatismiks. Lutheri järgi oli Jumalal kombeks anda alati nähtav märk, millest võime Teda leida. Vana Testamendi ajal olid nendeks märkideks koguduse telk ja tempel. Uue lepingu templiks on ennekõike Kristus ise, aga ka temast kõnelev Jumala sõna ja nii-öelda "nähtavad sõnad" – ristimine ja armulaud.

Nende märkide kohta kasutas Luther ka väljendeid "eesriided" ja "Jumala pale". Jumal varjab end tema sõnul teatud "eesriietega". Esimese Moosese raamatu seletuses kirjutab Luther: "Ta varjas end eesriidega lepingutelki armuaujärjes, kõrbes pilvesambas ja tulesambas. Sellepärast nimetas Mooses neid 'Jumala palgeks', milles ta ilmus ... Jumal on end varjanud oma tegudesse ja eri vormidesse, nii nagu ta tänapäeval on end varjanud ristimisse, pattude andeksandmisse ja muusse ... Need aga, kes tahavad Jumalaga kokku puutuda väljaspool mainitud eesriideid, püüavad ilma redelita (ehk siis sõnata) tõusta taevasse, kuid varisevad kokku tema majesteetlikkuse surve all, üritades jõuda temani ilma tema eesriieteta."

Lutheri arvustajad ütlesid, et üksnes usk ju päästab, mitte teod ega välised märgid. Luther vastas selle peale, et usul peab siiski olema mingi objekt või midagi, millest kinni hoida ja mille toel see võib usalduslikult seista. Lutheri järgi tahab Jumal anda oma armu sõna ja sakramendi läbi, see tähendab Piibli sõna, ristimise ja armulaua vahendusel. Seepärast pole meil tarvis püüda esile kutsuda Jumala Vaimu ligiolu vaimulikke kogemusi. Selle asemel tuleb meil pöörata tähelepanu neile vahenditele, mis Jumal on andnud.

Luther kirjutas, et kui ekstaatikutelt küsiti, kuidas inimene Vaimust osa saab, ei viidanud nad Jumala sõnale, vaid ütlesid: "Oota sinagi, nagu mina olen oodanud, küll sa siis saad seda kogeda. Taevast tuleb hääl ja Jumal ise räägib sulle."

Seega, Lutheri järgi tuleb näha ja aktsepteerida seda korda, mille Jumal on seadnud. Ei tohi lõhkuda silda, mida Jumal kasutab, et tulla meie juurde. Ei tohi lammutada Jumala sõna silda ja püüda ehitada selle asemele midagi muud. Jumal on oma sõnas.

Püha Vaimu saamise kohta kirjutas Luther Galaatia kirja seletuses, kolmanda peatüki teist salmi seletades: "Aga evangeeliumi tulles te kohe, kuuldes ainult usu sõna, saite Püha Vaimu, enne kui olite teinud ainsatki tegu või kandnud ainsatki evangeeliumi vilja ... On seega ilmne, et Püha Vaim on teile antud ainuüksi usu kuulutust kuulates, enne kui olite teinud head või kandnud ainsatki evangeeliumi vilja."

Püha Vaim tuleb, "kui sa oled kaotamas lootust ja hüüad appi Kristuse nime või kuuled evangeeliumi kuulutust Kristusest."

Luther rõhutab, et usklik ei tohi kahelda selles, et Püha Vaim elab temas. Seda tuleb uskuda Jumala sõna põhjal. Seda sellest hoolimata või just seepärast, et "ka Püha Vaimu saanud olles oleme patused, ega ole kristlasel ja muidu korralikul inimesel pealiskaudselt vaadates kuigi suurt vahet."

Püha Vaimu tähtsaim ülesanne on Lutheri järgi viia inimene osadusse Kristusega. Suures katekismuses kirjutas Luther: "Oma sõnas on ta (Jumal) andnud Püha Vaimu tooma lunastuse aarde meie juurde ja tegema selle meie omaks. Pühitsus ei ole siis midagi muud kui viimine Issanda Kristuse juurde vastu võtma Ta häid ande. Ise, omal jõul me ei või Tema osadusse pääseda."

Pühitsuse kohta kirjutas Luther, et kristlane on õigeksmõistmises saanud osa Jeesuse pühadusest ja see on piisav, kuna see on täiuslik. Kuna kristlasel ei ole tarvis muretseda oma pühaduse pärast, võib ta keskenduda Kristusele ja ligimestele.

Luther arutles ka Püha Vaimu töö nähtavate märkide küsimuse üle. Tema järgi saadeti Püha Vaim nelipühapäeval avalikult, nähtaval viisil, aga hiljem "sõna vahendusel uskujate südamesse". Luther põhjendab algkoguduse ja hilisema aja erinevust nõnda, et Püha Vaimu saatmine "avalike tundemärkidega" oli vajalik uskmatute pärast. Luther viitab Pauluse sõnadele, mille kohaselt keeled on märgiks neile, kes ei usu. "Aga hiljem, kui kogudus oli kogutud ja nimetatud tundemärkidega kinnitatud, ei olnud tarvis Püha Vaimu nähtavat saatmist jätkata."

Püha Vaimu töö tõelisteks märkideks olid Lutheri järgi usu sündimine ja sellele järgnev Vaimu vili. "Kui siis kuulutaja kuulutab nii, et sõna ei jää tulemusteta, kuivõrd on küsimus selle viljades, vaid teeb kuulajates oma tööd – teiste sõnadega, kui usk, lootus, armastus, kannatlikkus ja muu sarnane järgnevad, siis seal annab Jumal Vaimu ja teeb kuulajates vägevaid tegusid."

Nii põhjendab Luther seda kirikuloost tuntud tõsiasja, et erandlikke Püha Vaimu töö ilminguid pole hiljem esinenud samal määral kui algkoguduses. Samal viisil olid seda teemat käsitletud juba kirikuisadki. Augustinuse järgi oli keelte imet tarvis kiriku algusaegadel, aga hiljem on Püha Vaimu tundemärgiks armastus. Johannes Chrysostomuse järgi pärast apostliku aja imeliste ilmingute lakkamist oli Vaimu armuanniks palve.

Suurepärane kokkuvõte on luterlikes usutunnistuskirjades (Konkordia vormelis): "Püha Vaimu kohalolu, tegevuse ja andide üle ei tohi ega saa ju alati otsustada *ex sensu*, kuidas ja millal süda tunneb, vaid kuna see on sageli peidetud suure nõtruse taha ja avaldub selles, siis me peame töötuse alusel ja järgi olema kindlad, et kuulutatud, kuulnud Jumala Sõna on Püha Vaimu amet ja tegu, mille läbi ta on kindlasti meie südames jõuline ja tegev."

Nii et Luther õpetas palju Pühast Vaimust. Ta mõistis Püha Vaimu tööd teisiti kui tema kaasaegsed ekstaatikud, nagu neid nimetatakse. Lutheri järgi on Püha Vaimu tähtsaim

ülesanne kirkastada Kristust ja sünnitada evangeeliumisõna läbi usku temasse. Püha Vaimu tööd ei tule hinnata selle põhjal, mis tunded on või kui imelisi asju toimub. Lutheri järgi võib usklik olla Jumala sõna töötuste põhjal kindel, et tal on Püha Vaim. Selle põhjal on meil luterlastel hea hinnata oma kaasaja nähtusi ja vaimulikke liikumisi.

3. Miks luterlus?

Praegusel oikumeenilisel ajal ei rõhutata enam niivõrd luterlust, vaid seda, mis eri kristlikke kirikuid ja kristlasi ühendab. On õige meeles pidada, et niivõrd kui usume Piibli ilmutust Jeesusest Kristusest, on seda, mis meid ühendab, rohkem kui seda, mis meid lahutab.

Kas on siis üldse enam tarvis rõhutada luterlust? Kas poleks juba aeg õpetuslikud erimeelsused maha matta? Mõnedel on mõttes rooma–katoliku kirikusse tagasi minna.

Tänavune märgiline aasta erineb eelnenud usupuhastuse juubeliaastatest selle poolest, et seekord on katoliiklased ja luterlased tähistanud seda ühiselt. Ühises dokumendis "Konfliktist osaduseni" on rõhutatud, et ajaloosündmusi tuleks tõlgendada uuel viisil. Kiriku lõhenemine kuulub selle raporti järgi kirikuloo mustadele lehekülgedele.

Ei ole ime, et katoliiklus ahvatleb praegusel ajal paljusid. Selle suurus ja jõud on maailmas hoopis teisest klassist, kui luterluse oma. Katoliiklikul kirikul on omad suured probleemid, aga nähtavasti suudab see liberaalse meedia ja niinimetatud üldise arvamuse survele paremini vastu seista kui meie, luterlased. Ja Piiblist peavad nad nähtavasti paremini kinni, kui sõna kirikuks nimetatud luterlased. Hea katoliikliku teoloogia üheks näiteks on muuhulgas paavst Benedictuse raamatud.

Rooma-katoliiklus on Lutheri aegadea võrreldes mõnevõrra muutunud. Pärast Vatikani teist kirikukogu on muuhulgas lubatud jagada armulauda mõlemal kujul, on hakatud missal kasutama rahvakeelt ja teisi kristlasi on hakatud kutsuma lahus olevateks vendadeks.

Paljud peavad meie, luterlaste poolt kõige tähelepanuväärsemaks muutuseks aastal 1999 alla kirjutatud „Ühisavaldust õigeksmõistuõpetusest“. Selles väidetakse, et nüüd on saavutatud üksmeel selles küsimuses, mis kõige otsustavamalt lahutas need kirikud kuueteistkümnendal sajandil. Ülejäänud erinevused puudutavad selle dokumendi järgi üksnes teoloogilisi rõhuasetusi ja teatavaid väljendeid.

Kuid kõik ei ole siiski veendunud, et erimeelsused õigeksmõistuõpetuse osas oleks ületatud. Rohkem kui kakssada evangeelset teoloogi Saksamaal kutsusid üles sellele ühisavaldusele mitte alla kirjutama.

Kui lugeda ka Katoliiklikku katekismust, tugevneb arusaam, et tõelist üksmeelt ei ole õigeksmõistuõpetuse põhitõdedes veel saavutatud. Pigemini leiti ühiseid väljendeid, mida suudeti aktsepteerida, aga nende taga on endiselt erinevad käsitused asjast endast.

Kas on siis sellel juubeliaastal põhjust luterlust rõhutada?

On täiesti Lutheri õpetuse kohane öelda, et me oleme ennekõike kristlased. Ta läks isegi niikaugemale, et keelas oma järgijatel nimetada end luterlasteks. "Palun, et inimesed unustaks mu nime ega nimeta end luterlasteks, vaid kristlasteks. Mis on Luther? Õpetus ei ole ju minu oma! Mind ei ole ka kellegi eest risti löödud (1Kr 1:13). Paulus ei tahtnud, et kristlased nimetaks end pauluslasteks või peetruslasteks (1Kr 1:12; 3:4, 21–23), vaid neil tuli kutsuda end kristlasteks. Kuidas siis mina, armetu haisev sõnnikuhunnik, võiksin jõuda selleni, et Kristuse lapsi nimetatakse minu viletsa nime järgi."

Luther viitas seega Paulusele, kes keelas oma pooldajaid nimetamast ennast pauluslasteks. Aga see polnud veel kõik, mida Luther selle kohta ütles. Õige varsti selle järel kirjutas Luther: "On tõsi, et sul pole tarvis öelda: Mina olen luterlane või paavstlane, sest kumbki neist ei ole surnud sinu eest – seda on teinud ainult Kristus. Aga kui sul on selgus selles, et Lutheri õpetus on evangeelne ja paavsti õpetus ei ole, siis ei tohi sa ilma pikemata Lutherit minema visata, sest siis hülgad sa õpetuse koos temaga. See õpetus, mida sa tohid tunda, on Kristuse õpetus. Selle asemel tuleb sul öelda: Ma ei hooli sellest, kas Luther on lurjus või pühak. Tema õpetus ei ole tema, vaid Kristuse oma. Selles sa ju näed, et türannid ei plaani üksnes Lutherit teelt ära koristada, vaid nad tahavad välja juurida õpetuse! Õpetuse pärast tungivad nad sulle kallale ja küsivad, kas sa oled luterlane. Siin ei tule sul tõesti vastata libedate sõnadega, vaid tunnistada avalikult Kristust."

Sellest tsitaadist selgub, kui tähtsaks pidas Luther õpetust. Õige õpetus tähendab õiget, Piibli kohast arusaama Jumalast ja Kristusest.

Seega, me ei ole luterlased Lutheri pärast, vaid tema kuulutatud evangeeliumi pärast. Luther aitas uuesti leida Uue Testamendi sõnumi Kristusest ja päästest üksnes tema lepitustöö tõttu. Oleme luterlased selle evangeeliumisõnumi tõttu, mida Luther kirkalt väljendas.

Seega on endiselt põhjendatud kutsuda end luterlaseks. See ei ole Lutheri enda õpetuse vastu. Tähtis on seejuures evangeeliumi tõde, mitte see, kes seda kuulutas.

Lutheri kriitika nii usufanatismi kui ka Rooma kiriku õpetuse vastu on endiselt ajakohane ja tarvilik. Rooma kiriku õpetus ei ole muutunud, ehkki paljudest asjadest võidakse rääkida natuke uuemal viisil. Katoliku katekismusest ja muust õpetusest leiab endiselt õpetusi ja praktikaid, mille vastu Luther üles tõusis. Luterlusse ei kuulu indulgentsid, missaohvrid, pühakute appihüüdmine ega sünergism ehk inimese ja Jumala koostöö päästmise küsimuses. Missaohvrit kutsus Luther "hirmuäratavaks jumalatuks kuritarvituseks", kus missad olid tehtud "pelgalt turukohtadeks, baarilettideks ja rahaasutusteks". Ehkki Luther hindas neitsi

Maarjat, lükkas ta tagasi igasuguse Maarja kummardamise, "sest niipalju kui Maarjale lisatakse väärilisust ja teenekust, nii palju vähendatakse Jumala armu." Rooma tegi tema meelest Maarja vaata et ebajumalaks.

Usupuhastuse tähtsal aastapäeval tuleb küsida, mis oli see eriline, mille Luther tõi. Kas selles oli midagi, mis meil tuleks sellel juubeliaastal uuesti avastada?

Mis on see õpetus, millest Luther kirjutas? Ka käesolevas loengus ei tule piirduda ainult väärirtimõistmiste käsitlemisega. Püüan lõpuks mõne lausega kokku võtta selle, mis on Lutheri sõnumis minu meelest keskne.

Minu jaoks on eriti kõnekad Lutheri teoloogiasse kuuluvad paljud paradoksid.

Kõigepealt: Jumal on nii varjatud kui ka ilmutatud. Jumalat ei ole tarvis otsida sealt, kuhu inimene ei ulatu ja mida inimene ei või käsitada. Jumalat võib leida ainult selles, kus ta on end ilmutanud – pühas Piibliraamatus ja selle keskuses, Jeesuses Kristuses. Varjatud Jumalaga võib kohtuda Piibli sõnas ja nähtavas sõnas, sakramentides – ristimises ja armulauas, kus Jumal annab oma armu, loob usu ja võtab enda osadusse.

Teiseks: Seadus ja evangeelium. On öeldud, et Seaduse ja evangeeliumi eristamine oli usupuhastuse suurim and maailmale. See on Piibli tõlgendamise ja mõistmise võti (oli juba Augustinusel, aga edasi üsnagi kaduma läinud nii vanades kirikutes kui ka uutes). Luther ei tühistanud Jumala Seadust, vaid lähtus oma katekismuseski käskudest. Aga Seadus ei ole päästetee. Mida Jumal Seaduses nõuab, selle Ta evangeeliumis annab. Armu saanud inimest kutsutakse siis rõõmuga täitma Jumala taht.

Kolmandaks: inimese tahe on vaba ainult tema meelevalda alla antud asjades, mitte suhtes Jumalaga. Pääste on täielikult Jumala töö. Inimene ei suuda enda päästmiseks ise midagi teha. Jumal kingib usu evangeeliumisõna läbi. See oli Lutheri meelest vältimatu, sest kui pääste sõltuks kasvõi mingiski osas meist, ei pääseks keegi.

Neljandaks: Jeesusesse uskuja on ühtaegu patune ja õige. Lutheri sõnumi tuumaks oli, et Jumal arvestab Kristuse lepitustöö teene patusele inimesele üksnes armust ja ainult usu läbi. See niinimetatud kohtulik õigeksmõistmine, Kristuse õiguse arvestamine inimesele, on luterluse nurgakivi. Selles ei ole võimalik südametunnistuse rahu ja igavese õndsuse pärast kuidagi järele anda.

Viiendaks: Terve maailm on langenud, kuid ka lepitatud. Inimkond on pärispatu all, aga Kristus lepitab kogu maailma patu. Pääste tuumaks on pattude andeksandmine. Sellepärast tahtis Luther säilitada pihi, ja Augsburgi usutunnistus õpetab, et need, kes on pärast ristimist langenud, võivad saada pattude andeksandmise, kui nad pöörduvad, ja et kirikus tuleb kuulutada pattude andeksandmist neile, kes nõnda tagasi tulevad, et meelt parandada.

Kuuendaks: Jumal ilmub enda vastandis. Luther kirjutab: "Sina teed meid õigeks, kui sa teed meid patusteks. Sina viid meid taeva poole, kui sa tõukad meid põrgusse. Sina annad meile võidu, kui sa lased meil jääda kaotajaks. Sina trööstid meid, kui lased meile osaks saada muret." Seda nimetatakse ristiteoloogiaks. Ta jätkab: "Seetõttu ei võta Jumal vastu muid kui hüljatuid, ei paranda muid kui haigeid, ei anna nägemist muudele kui pimedatele, elu mitte muudele kui surnutele, ei mõista õigeks muid kui patuseid."

Seitsmendaks: Jumalat teenitakse maises kutsumuses, peres ja töös. Lapse mähkmete vahetamine on parem Jumala teenimine kui kloostriisse eraldumine. Kui teenime oma ligimesi selles kutsumuses, mis on meile osaks saanud, teenime Jumalat. See kutsumuse mõte on otsustavalt mõjutanud tervet ühiskonda.

Kaheksandaks: See, mis me Jumalalt saame usus, peab armastuses voolama meie ligimestele. Lutheri järgi kogu elu on kandmine. Kristus kannab meid ja meil tuleb kanda üksteist. Meil tuleb otsekui saada Kristuseks üksteise jaoks. Võib öelda, et Lutheri järgi on elul kaks mõtet: usk Jumalasse ja armastus ligimese vastu.

Sõnum Kristusest muutis kord maailma. Ristiusu tulek maailma oli suurim revolutsioon, mida maailm kunagi on kogunud.

Luther avastas selle uuesti, ja tagajärjeks oli vapustus, mis puudutas tervet Euroopat. Selles Uue Testamendi evangeeliumis, mille Luther leidis, on ikka veel usku sünnitav, maailma muutev ja surma võitev vägi.

Mis võiks takistada seda uuesti toimumast?

Me peaksime olema julgelt luterlased, tunnistama ja kuulutama seda evangeeliumi, mille Luther uuesti avastas.

Lõpetan Lutheri väga isikliku tunnistusega, mis on olnud tähtis ka mulle endale:

"Kui saatan hakkab minuga norima selle üle, kas Jumal on mulle armuline, siis ei julge ma talle vastu seista selle Piibli sõnaga: "Kes armastab Jumalat, see pärib Jumala riigi", sest saatan väidab kohe vastu: "Sa polegi ju Jumalat armastanud", ja südametunnistus ütleb mulle just sedasama. Samuti ei või ma viidata sellele, et olen usinasti lugenud ja kuulutanud Jumala sõna. Ta kummutab oma tunnistustega minu väited, ja mul tuleb tunnistada oma südames, et ma pole teinud nii, nagu oleks pidanud ja nagu oleksin võinud teha. Mul tuleb talle siis vastata: "Kristus on surnud minu eest." Sest usk pattude andeksandmisse saadab korda selle, mis muidu oleks võimatu."

Pattude andeksandmine ei vabasta meid kristlikust usuvõitlusest. See ei vabasta meid Jumala tahte järgimisest, see ei vabasta meid armastamast oma ligimest. Aga see vabastab meid patust, surmast ja kuradi võimu alt Jumala lapse röömu ja vabadusse.

Peter Manns lõpetas oma raamatu sõnadega: "Kes jääb Lutheri juurde, elab hästi ja sureb veelgi paremini, sest pimedate tunneli lõpus on Tõde, kes armastab meid ja kelle üle tohime röömustada."

Olgem siis luterlased. Siis on hea elada ja surra.

Meie ajalooline ja oikumeeniline ülesanne on tõsta esile Lutheri sõnumit.

Aga ennekõike tuleb meil oma õndsuse pärast õppida toetuma sellele evangeeliumi tõotusele, mida Luther nii selgelt kuulutas.

Palvetame lõpuks koos Lutheriga:

"Armas Issand Jeesus Kristus, sina tunnend mind ja kõiki mu puudusi. Ainult sinule võin ma neid tunnistada. Kahjuks ei ole mul isegi mitte head tahet ega häid kavatsusi, nagu mul peaks olema. Päevast Päeva leian ma end olevat saamatu ja patune inimene. Sina tead, kui meelsasti ma näeks, et mul oleks hea tahe ja head motiivid. Aga vaenlane hoiab mind oma sidemetes ja vangis.

Lunasta mind, vaest patust, kõigest kurjast, kõigest ahistusest oma jumaliku tahte järgi. Kinnita ja rohkenda minus õiget, ehtsat kristlikku usku. Anna mulle oma armu, et armastaksin oma ligimest ustavalt, kogu südamest, niisama vennalikult nagu ennastki. Anna mulle kannatlikkust vaenu ja ebaõnnestumiste ajal. Sina ütlesid kord Peetrusele, et ei piisa andestamisest ainult seitse korda. Ja sa oled käskinud meid paluda sinult julgesti lausa kõike. Nii ma tulen sinu juurde täie usaldusega ja kurdan sulle kõike häda, mis mul hinges on. Sina üksi tead, kuidas ja millal mind on kõige parem aidata. Sündigu sinu tahe ja olgu see ülistatud igavesti. Aamen."